

STANISŁAW KĘTRZYŃSKI

KAZIMIERZ ODNOWICIEL

(1034–1058)

AVALON

KAZIMIERZ ODNOWICIEL

(1034–1058)

STANISŁAW KĘTRZYŃSKI

KAZIMIERZ
ODNOWICIEL

(1034–1058)

Wstęp i opracowanie
Magdalena Biniaś-Szkopek

avalon

2010

Redakcja i korekty

Agata Barzycka

Opracowanie typograficzne

PRIM s.c.

Rysunek pateny

Wojciech Rak

Projekt okładki i stron tytułowych

Iwona Weiman

Na okładce

Patena opatów tyńskich; fundacja tradycyjnie przypisywana
Kazimierzowi Odnowicielowi

© Copyright by Wydawnictwo AVALON T. Janowski Sp. j.
Kraków 2010

wydanie I w tej edycji

(na podstawie wydania z roku 1899 – S. Kętrzyński, *Kazimierz Odnowiciel (1034–1058)*,
Rozprawy Akademii Umiejętności w Krakowie, Wydział Historyczno-Filozoficzny t. 38)

ISBN 978-83-7730-995-7

WYDAWNICTWO AVALON

Z a m ó w i e n i a p r z y j m u j e

Wydawnictwo AVALON T. Janowski Sp. j.

ul. Fiołkowa 4/13; 31-457 Kraków

tel. +48 606 750 749

zamowienia@wydawnictwoAVALON.pl

www.wydawnictwoAVALON.pl

SPIS TREŚCI

Wprowadzenie

Magdalena Biniś-Szkopek 7

Wstęp

Stanisław Kętrzyński 21

Rozdział I

1034–1037: Początek rządów. Odjazd Rychezy. Reakcja pogańska, bunt Miesława i najazdy Pomorzan. Ucieczka Kazimierza 31

Rozdział II

1038. Najazd Brzetysława. Pobyt Kazimierza na obczyźnie i powrót do kraju 45

Rozdział III

1038–1041. Pierwsze kroki. Małżeństwo z Dobroniegą i przymierze z Rusią. Intryga polska w Rzymie i Niemczech. Wojny Henryka III z Brzetysławem i ich skutki..... 61

Rozdział IV

1041–1047. Miesław i Mazowsze, i jego stosunki z Pomorzem. Wojny Kazimierza z Miesławem i Pomorzanami 71

Rozdział V

1051–1054. Stosunki Kazimierza z Henrykiem III do roku 1046.

Wojny z Brzetysławem i odzyskanie Wrocławia..... 77

Rozdział VI

„Odnowiciel”. Straty Polski ekonomiczne, polityczne i kulturalne
w pierwszych latach rządów Kazimierza.

Praca Kazimierza „Odnowiciela”, jego polityka i rządy wewnętrzne.

Kościół polski za Kazimierza..... 85

Rozdział VII

1054–1058. Ostatki rządów. Śmierć Kazimierza.

Jego stosunki rodzinne..... 105

Uwagi i dodatki 107

Indeks 123

WSTĘP

Biografia Kazimierza Odnowiciela napisana w końcu XIX wieku przez wybitnego historyka, znawcę historii początków państwa polskiego oraz nauk pomocniczych historii Stanisława Kętrzyńskiego jest po dziś dzień pierwszym w pełni naukowym i w wielu fragmentach wciąż aktualnym opracowaniem dotyczącym tego władcy¹. Na podstawie tej pracy jej autor uzyskał tytuł doktorski, a ona sama była wysoko oceniana przez środowisko naukowe ze słynnym Stanisławem Smolką na czele. Historyk ten po przeczytaniu biografii pisał o Stanisławie Kętrzyńskim i o jego pracy: „Poznajemy w niej autora doskonale obeznanego z zasadami krytyki historycznej i władającego jej środkami biegle, zręcznie, bystro (...). Wybitną zaletą pracy jest wielka trzeźwość zarówno w krytyce świadectw źródłowych, jak i w konstrukcji, odbijająca tak korzystnie od hazardowych, błyskotliwych, a zupełnie nieuzasadnionych i fantastycznych hipotez, które tak bujnie, a z niemałą niewątpliwie szkodą dla ścisłości naukowej rozpanoszyły się u nas w ostatnich czasach w opracowaniach epoki”². Wznowienie doktoratu Stanisława Kętrzyńskiego z uwagi na jego wartość naukową, a także fakt, iż wersja oryginalna, wydana nakładem Akademii Umiejętności w Krakowie w 1899 roku jest praktycz-

¹ S. Kętrzyński, *Kazimierz Odnowiciel (1034–1058)*, Rozprawy Akademii Umiejętności w Krakowie, Wydział Historyczno-Filozoficzny 38 (1899), s. 295–373.

² Cyt. za H. Barycz, *Stanisław Smolka w życiu i w nauce*, Kraków 1975, s. 111; zob. też A. Gieysztor, *Posłowie*, [w:] S. Kętrzyński, *Polska X–XI wieku*, oprac. A. Gieysztor, Warszawa 1961, s. 697–698.

nie niedostępna szerszemu gronu czytelników, wydaje się pomysłem niezwykle trafnym. Tym bardziej, że rozprawa ta, pomimo upływu lat nadal zachowuje swoje walory poznawcze i może służyć za ciekawą i pouczającą lekturę zarówno dla przedstawicieli środowiska naukowego, jak i dla wielbicieli historii.

Stanisław Kętrzyński urodził się 10 września 1876 roku we Lwowie³. Był synem znanego mediewisty Wojciecha Kętrzyńskiego (przed zmianą nazwiska Adalbert von Winkler) i Wincentyny de Rautenberg-Klińskiej. Edukację rozpoczął w swoim rodzinnym mieście, będąc przez ojca powiązany z Biblioteką Ossolineum i tamtejszym środowiskiem naukowym. Na Uniwersytecie Lwowskim, pod kierunkiem słynnego profesora Ludwika Finkla, napisał swoją pierwszą rozprawę naukową, która była efektem jego badań nad kroniką Galla Anonima⁴, a także wspólnie ze wspomnianym profesorem wydał pełną edycję tego źródła⁵. Informacja ta jest dla nas istotna o tyle, że dogłębne studia i znajomość tej kroniki, będącej jednym z podstawowych źródeł dla dziejów Polski z czasów Kazimierza Odnowiciela, niewątpliwie wpłynęła na podniesienie poziomu samej biografii. Wspomniany już wyżej doktorat Stanisław Kętrzyński napisał na Uniwersytecie Jagiellońskim, pod kierunkiem innego wielkiego historyka S. Smolki. Warto dodać, iż ta bardzo wysoko oceniana, dojrzała naukowo praca została napisana przez zaledwie 23-letniego historyka. W tym czasie Stanisław Kętrzyński przeszedł pod skrzydła Stanisława Krzyżanowskiego, co w pewnym stopniu wpłynęło na zmianę jego zainteresowań. Dla młodego mediewisty rozpoczął się okres podró-

³ Szczegółowe biogramy S. Kętrzyńskiego zob.: A. Gieysztor, *Kętrzyński Stanisław, Polski słownik biograficzny*, t. XII, Wrocław–Warszawa–Kraków 1966–1967, s. 374–376, a ostatnio również J. Dobosz, *Stanisław Kętrzyński – życie i dzieło*, [w:] S. Kętrzyński, *Zarys nauki o dokumencie polskim*, Poznań 2008, s. VI–XII, gdzie na s. XI–XII zestawione inne przyczynki do biografii Stanisława Kętrzyńskiego.

⁴ S. Kętrzyński, *Gall-Anonim i jego kronika*, Rozprawy Akademii Umiejętności w Krakowie, Wydział Historyczno-Filozoficzny 37 (1899), s. 40–88.

⁵ *Galli Anonymi Chronicon*, wyd. L. Finkel, S. Kętrzyński, [w:] *Fontes Rerum Polonicarum*, t. I, Leopoli 1899.

ży naukowych (Rzym, Monachium, Paryż) i zdobywania szczegółowej wiedzy w zakresie nauk pomocniczych historii, z uwzględnieniem przede wszystkim paleografii i dyplomatyki. W tym pracowitym okresie Stanisław Kętrzyński na przerwał jednak studiów nad początkami państwa polskiego, co zaowocowało serią kolejnych ciekawych rozpraw naukowych⁶. Po krótkim okresie pracy w Archiwum Aktów Głównych w Krakowie autor Kazimierza Odnowiciela związał swoje życie naukowe z Warszawą. Początkowo został dyrektorem Biblioteki Ordynacji Krasińskich, współpracował także z Warszawskim Towarzystwem Naukowym, a w latach 1917–1939 sprawował funkcję redaktora naczelnego „Przeglądu Historycznego”. W tym czasie ożenił się z Kamilą Ostrowską. Z tego małżeństwa w kolejnych latach urodzili się dwaj synowie Robert i Wojciech. Równocześnie odbył kolejną podróż do Rzymu, kontynuując rozpoczętą już wcześniej pracę nad kancelarią Kazimierza Wielkiego. Opracowanie części jej aspektów było podstawą jego przewodu habilitacyjnego⁷, przeprowadzonego na Uniwersytecie Jagiellońskim. Po zakończeniu I wojny światowej, która nie przerwała działalności naukowej Stanisława Kętrzyńskiego, otrzymał etat docenta na Uniwersytecie Warszawskim. Już po dwóch latach został tam profesorem nadzwyczajnym, prowadząc tam zajęcia z takich przedmiotów jak archiwistyka, dyplomatyka czy bibliotekoznawstwo. W kolejnych latach Stanisław Kętrzyński zaangażował się w działalność polityczną – m.in. w latach 1922–1923 pełnił funkcję dy-

⁶ Warto wymienić choćby S. Kętrzyński, *O rzekomej wyprawie Włodzisława Hermana na Szczecin w roku 1091*, „Kwartalnik Historyczny” 14 (1900), s. 17–23; tegoż, *O paliuszu biskupów polskich XI wieku*, Rozprawy Akademii Umiejętności w Krakowie, Wydział Historyczno-Filozoficzny 43 (1902), s. 200–251; tegoż, *O zaginionym żywocie św. Wojciecha*, Rozprawy Akademii Umiejętności w Krakowie, Wydział Historyczno-Filozoficzny 43 (1902), s. 252–299; tegoż, *Kilka uwag o opacie Astryku Atanazy (Polska a Dijon)*, „Przegląd Historyczny” 1 (1905), s. 36–51, 172–183. Wymieniam tutaj jedynie część rozpraw napisanych przez S. Kętrzyńskiego, pozostałe szczegółowo zestawil A. Gieysztor, *Bibliografia prac Stanisława Kętrzyńskiego*, [w:] S. Kętrzyński, *Polska X-XI wieku*, Warszawa 1961, s. 713–724.

⁷ S. Kętrzyński, *O elementach chronologicznych dokumentów Kazimierz Wielkiego*, Rozprawy Akademii Umiejętności w Krakowie, Wydział Historyczno-Filozoficzny 56 (1914), s. 77–178.

rektora Departamentu Politycznego Ministerstwa Spraw Zagranicznych, natomiast w roku 1925 wyjechał jako poseł nadzwyczajny do Moskwy, a następnie pełnił podobną funkcję w Hadze. W 1932 roku powrócił do pracy na Uniwersytecie Warszawskim, aby dwa lata później, wraz z uzyskaniem tytułu profesora zwyczajnego, objąć tam katedrę historii średniowiecznej⁸. Prowadzenie wykładów z początków państwa polskiego zachęciło Profesora do powrotu do zarzuconych nieco tematów i podjęcia w późniejszym czasie m.in. kolejnej redakcji swojego doktoratu, o czym niżej. Jeszcze w 1934 roku opublikował pracę *Zarys nauki o dokumencie polskim wieków średnich*⁹. Działalność naukową i kontakty towarzyskie Profesora z lat trzydziestych XX wieku najlepiej scharakteryzował Aleksander Gieysztor: „Jego (Stanisława Kętrzyńskiego – M.B.) łagodny a mocny autorytet w środowisku płynął z pozycji naukowej i wytrawnej znajomości życia politycznego i społecznego, z taktu i stanowczości, a także z wielkiego uroku towarzyskiego. Codzienny stół profesorski w kawiarni Lourse’a w Hotelu Europejskim, dokąd przychodzili Stefan Czarnowski, Marceli Handelsman, Jan Stanisław Bystron, Stanisław Wędkiewicz, czasem Stanisław Arnold, Kazimierz Michałowski, Tadeusz Mantuffel i – cotygodniowy brydż z przyjaciółmi w rodzinnym mieszkaniu na Mazowieckiej, a potem już krótko na Moniuszki, były ramami jego niezbyt rozległych, ale dobieranych nader starannie kontaktów”¹⁰. Po wybuchu II wojny światowej Profesor w konspiracji kontynuował pracę na Uniwersytecie Warszawskim – częściowo we własnym mieszkaniu prowadził seminarium, pomagał w przygotowaniu prac magisterskich i doktorskich, organizował tajne spotkania naukowe. Od roku 1939 do 1941 sprawował też pieczę nad Biblioteką Ordynacji Krasieńskich, starając się uchronić cenny księgozbiór. Wszelkie te działania zostały przerwane 14 li-

⁸ Spis wszelkich zajęć dydaktycznych, jakie w swojej karierze naukowej prowadził S. Kętrzyński zob. A. Gieysztor, *Spis wykładów, ćwiczeń i seminariów uniwersyteckich Stanisława Kętrzyńskiego*, [w:] S. Kętrzyński, *Polska X–XI wieku*, s. 725–727.

⁹ S. Kętrzyński, *Zarys nauki o dokumencie polskim wieków średnich*, Warszawa 1934; kolejne wydanie oprac. i wstęp J. Dobosz, Poznań 2008.

¹⁰ A. Gieysztor, *Stanisław Kętrzyński (1876–1950)*, [w:] *Historycy warszawscy ostatnich dwóch stuleci*, Warszawa 1986, s. 225.

stopada 1943 roku, kiedy wraz z żoną został aresztowany przez gestapo. Stanisław Kętrzyński został wtedy skazany na śmierć. Przed wykonaniem wyroku uchroniły go jedynie gwałtowne interwencje wysoko postawionych osób zarówno z Polski, jak i z Włoch oraz Węgier. W wieku sześćdziesięciu siedmiu lat Profesor trafił najpierw do Pawiaka, a następnie po krótkim pobycie w Krakowie został wywieziony do Oświęcimia (żonę zabrano do Ravensbrück). Z jego własnych notatek dowiadujemy się, iż w tym czasie, dzieląc celę szpitalną ze słynnym Ksawerym Dunikowskim, prowadził wykłady dla współwięźniów dotyczące początków istnienia państwa polskiego. Niezwykły hart ducha objawia się choćby w jednej z notatek, w której czytamy: „(...) powtarzałem zresztą wielokrotnie, że naturalną śmiercią nie umrę na złość Niemcom i gestapo. Umrę na swobodzie, jako wolny człowiek”¹¹.

Przeżył obóz i zaraz po wojnie rozpoczął aktywną pracę naukową. Najpierw w Krakowie, gdzie prowadził zajęcia na Uniwersytecie Jagiellońskim, skąd jednak szybko przeniósł się wraz z żoną do Warszawy. Tutaj włączył się aktywnie w odradzanie życia naukowego, pomagając przy prowadzeniu przewodów habilitacyjnych swych dawnych uczniów oraz podejmując ponownie badania nad dziejami Polski X i XI wieku. Co ciekawe, po wojnie z całego dorobku okresu okupacji zachował się jedynie maszynopis nowej redakcji Kazimierza Odnowiciela. Brakowało mu jedynie kilku pierwszych stron oraz korekty autorskiej. Pracę tę, wzbogaconą elementami poprawek Stanisława Kętrzyńskiego z lat 1945–1946 wydał Aleksander Gieysztor wraz z innymi rozprawami tegoż historyka¹². Warto podkreślić, że ta biografia Kazimierza Odnowiciela różni się znacznie od swego pierwowzoru z 1899 roku, gdyż została w wielu fragmentach rozbudowana i poszerzona o wydaną w kolejnych latach literaturę przedmiotu¹³.

W połowie lat czterdziestych Profesor znacznie podupadł na zdrowiu, a podjęty wyjazd leczniczy do Szwajcarii nie przyniósł oczekiwanych

¹¹ Cyt. za A. Gieysztor, *Stanisław Kętrzyński*, s. 226.

¹² A. Gieysztor, *Posłowie*, s. 707–708 i 711.

¹³ S. Kętrzyński, *Kazimierz Odnowiciel 1034–1058*, [w:] tegoż, *Polska X–XI wieku*, oprac. A. Gieysztor, Warszawa 1961, s. 353–592.

rezultatów. Jeszcze w 1946 roku otrzymał nagrodę Warszawskiego Towarzystwa Naukowego. W 1948 roku obchodził na Uniwersytecie Warszawskim uroczystość pięćdziesięciolecia pracy naukowej. Jako księgę pamiątkową otrzymał wtedy 37 tom „Przeglądu Historycznego”, którego był wieloletnim redaktorem, jednak praca naukowa nie powstrzymała postępującej choroby. Zmarł 26 maja 1950 roku i pochowany został na cmentarzu zasłużonych na Powązkach.

Warto wspomnieć, że dorobek naukowy Stanisława Kętrzyńskiego do dziś nie traci na aktualności, a historycy, zajmujący się dziejami początków państwa polskiego, jak i naukami pomocniczymi historii nie mogą obejść się bez rozpraw jego autorstwa. Świetnym przykładem jest właśnie praca o Kazimierzu Odnowicielu, która do niedawna była *de facto* jedyną w polskiej w historiografii naukową biografią tego władcy. Dodatkowo warto dodać, iż biografie historyczne w XIX wieku cieszyły się ogromnym powodzeniem zarówno wśród historyków, jak i dużym zainteresowaniem czytelników. Niewątpliwie do jednych z ciekawszych należą właśnie życiorysy władców średniowiecznych, które często tworzone zaledwie z fragmentów przekazów źródłowych, stanowią wymarzone pole do zaciekłych dyskusji i śmiałych hipotez stawianych nie tylko przez grono naukowców. Jednym z najbardziej intrygujących, a równocześnie przez wiele lat słabo rozpoznanych władców początków państwa polskiego był niewątpliwie Kazimierz Odnowiciel. Postać ta wzbudziła duże zainteresowanie Stanisława Kętrzyńskiego, który po wcześniejszych wnikliwych studiach nad pierwszą polską kroniką zdecydował się właśnie ją wybrać na temat swojej pracy doktorskiej.

Kazimierz Karol nazwany później Odnowicielem, syn Mieszka II, wnuk wielkiego Bolesława Chrobrego urodził się 25 lipca 1016 roku¹⁴. Jego matką była Rycheza (Rykza), córka palatyna reńskiego Ehrenfrieda Ezzona i siostrzenica samego Ottona III. Imię Kazimierz (*Kazimir*) wystąpiło pierwszy raz w dynastii piastowskiej i oznaczać mogło niszczenie (kazić) pokoju (mir). Chodziło tu zapewne o zakłócanie spokoju wro-

¹⁴ Literaturę na temat Kazimierza Odnowiciela szczegółowo cytuję poniżej.